

“Мозговые центры” в России: история и перспективы развития/ Д. Г. Зайцев // “Политическое” и “социальное” в информационную эпоху: сб. статей аспирантов факультетов прикладной политологии и социологии ГУ-ВШЭ / [под ред. Урнова М.Ю., Полякова Л.В., Иванченко Г.В.]. – М.: 2007. – С. 113-131. **14.** *Современные фабрики мысли (мозговые центры, think tanks): Аналитический доклад* / В. Грановский, С. Дацюк, Р. Т. Хариманга. **15.** Там же. **16.** *Гулько Н.В.* Подготовка научных кадров в Республике Беларусь: итоги и проблемы / Гулько Н.В., Морозевич А.Н., Шаршунов В.А. // Высшая школа. – Мн., 2003. – № 1. – С. 10-16. **17.** *Сравнение динамики составляющих кадрового потенциала науки Украины, Беларуси и Молдовы в конце XX – в начале XXI ст.* / [Дикусар А.И., Попович А.С., Прокошин В.И., Щербин В.К.] // Наука та наукознавство. – 2004. – № 4. – С. 8–16. **18.** *Медушевский Н.А.* Цит. работа. **19.** Там же. **20.** *Внучко С.М.* Цит. праця. **21.** *Диксон П.* Фабрики мысли / Диксон П. – М.: Прогресс, 1976. – 450 с. **22.** *Пал Л.* Аналіз державної політики / Л. Пал; [пер. з англ. І. Дзюбка]. – К.: Основи, 1999. – С. 73-89. **23.** *Неурядові аналітичні центри в Україні: можливості, виклики, перспективи: Аналітична доповідь Центру Разумкова* // Національна безпека і оборона. – 2007. – №6. – С. 12-13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD90_ukr.pdf **24.** *Україна втрачає позиції у рейтингу демократії* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/19/6985839/> **25.** *Україна опустила в рейтингу свободи слова – «Репортери без кордонів»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/01/30/6982488/>

УДК 321.01

Я. А. БИКОВА

ЕТНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР У ПРАВОЗНАВСТВІ

Аналізується роль юридичної етнології у сучасних процесах пізнання права. Обґрунтовується необхідність використання цивілізаційного підходу до права та здобутків історичної школи права при розробці критеріїв збереження національної самобутності правових систем.

Ключові слова: юридична етнологія, юридична антропологія, цивілізаційний підхід до права, історична школа права, правова культура, правова система.

Быкова Я. А. Этнологическое измерение в правоведении

Анализируется роль юридической этнологии в современных процессах познания права. Обосновывается необходимость использования цивилизационного подхода к праву и достижений исторической школы права при разработке критериев сохранения национальной самобытности правовых систем.

Ключевые слова: юридическая этнология, юридическая антропологический подход к праву, историческая школа права, правовая культура, правовая система.

Bykova Yna. Ethnological dimension in Law

The article examines the role of law ethnology in modern cognition processes of law. Points to the need for to use the civilization approach to law and achievements of the historical school of law in the development of criteria for the preservation of national identity of legal systems.

© БИКОВА Яна Андріївна – здобувач кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія»

Key words: *legal ethnology, anthropology of law, civilized approach to the law, the historical school of law, legal culture, legal system.*

Широке розуміння права стало стимулюючим фактором до появи юридичної конфліктології та розвитку соціології права. В свою чергу, інтегративні підходи до розуміння права, методи його пізнання повинні формуватися на стику методів юриспруденції та інших соціальних наук. У цьому зв'язку, етнокультурна парадигма праворозуміння виступає як самостійний напрям і особливий підхід вивчення права в юридичній науці. Вона виступає не тільки плацдармом для розвитку інтегративного розуміння права, але, що особливо важливо для цього дослідження, забезпечує наукове обґрунтування зв'язку між традиціями і духом окремого народу, нації, етносу, і процесами утворення права, впливу менталітету нації на створювані соціальні регулятори, наповнення їх особливим, властивим конкретному етносу, колоритом.

Враховуючи сутність та природу таких понять як: «юридична етнологія», «правова етнологія» і «етнологія права», вважається можливим розглядати ці наукові категорії як однопорядкові і такі, що не мають істотних відмінностей.

Міжетнічний діалог одержує зовсім нове забарвлення в сучасних умовах. Це пояснюється тенденціями і викликами глобалізації, яка загрожує культурній, духовно-моральній та політико-правовій самобутності народів. Захист культурного різноманіття народів від уніфікації та універсалізації є складною і багатоаспектною правовою проблемою, вирішення якої пов'язано, у тому числі, і з осмисленням історичних особливостей існування конкретної держави, специфіки формування і дії в ній права.

З'ясування сутності правової етнології слід проводити з урахуванням положень, сформованих в сучасній юридичній антропології.

В.С. Нерсисянц визначає юридичну антропологію як науку про людину в її правових проявах, вимірах, характеристиках, що вивчає правові форми життєдіяльності від давнини до наших днів¹. На думку Жана Карбоньє юридична антропологія є наукою про людину як юридичне явище з її абстрактною здатністю створювати і сприймати юридичне, з підтримуючим цю здатність ментальним механізмом². Сучасна юридична антропологія ставить перед собою мету крок за кроком вивчити на матеріалі різних правових систем, яким чином єдність і відмінність уживаються в різних культурах, не виключаючи один одного.

Юридична антропологія дозволяє виділити загальноправові тенденції розвитку в комплексі з визнанням правового різноманіття та встановленням міри правових відмінностей. Вона приходить до заперечення еволюціоналізму, з її допомогою вдається подолати один з недоліків сучасного західного права, спрямованого до однаковості. Як відзначає Н. Рулан «якщо еволюція існує, то складається не в діахронічній зміні одного явища іншим, а в кращому, і головне, зворотному виборі певних соціально-юридичних форм, в той час як інші, не зникаючи, тимчасово відходять на другий план, тобто в такі області соціального життя, які знаходяться поза полем зору офіційного права»³.

У свою чергу, правова етнологія описує особливості правової самоорганізації етнічних груп, розробляє моделі збереження правової самобутності народів, принципи та схеми сполучуваності правової системи етнічних груп і правової системи держави, створює юридичні критерії етнокультурної ідентичності. До її завдань слід також віднести: вивчення процесу становлення права на ранніх етапах розвитку етносу, обґрунтування принципів правотворчої діяльності з урахуванням особливостей етнокультурного атласу держави; дослідження і опис правової культури, норм звичаєвого права та інших юридичних аспектів життя етнічних

спільнот; розробка концептуальних моделей правового забезпечення етнокультурної ідентичності, державної етнічної правової політики, правового регулювання міжнаціональних та міжетнічних відносин⁴.

Сучасна правова етнологія ґрунтується на принципах цивілізаційного підходу до права та інтегративного розуміння права, що виникло на основі діалогу теорії природного права, юридичного позитивізму і соціології права та представляє право в єдності інституціональних, соціокультурних, герменевтичних та аксіологічних характеристик. Її методологія обумовлена особливостями культурно-антропологічної парадигми соціального пізнання, яка стала домінувати в європейській юриспруденції після краху модерністської філософії права з її переконанням про універсальність загальних закономірностей правової еволюції у різних народів.

До одного з основних методів правової етнології відноситься еволюційно-історичний метод, який розкриває особливості правогенезу тієї чи іншої етнічної групи на різних етапах її розвитку.

Приміром, процес глобалізації передбачає знищення самотніх правових культур, руйнування кордонів між правовими сім'ями, правовими системами, делегітимації традиційних правових цінностей і норм, що призводить до зворотної реакції - актуалізації етнонаціональної самосвідомості і архаїчних форм поведінки, права на самовизначення, до обмеження контактів і замкнутості внутрішньоетнічного регулювання на традиційних правилах. У свою чергу, інститут культурно-правового плюралізму дозволить пом'якшити вплив процесів глобальної правової уніфікації, реалізувати принцип толерантності в сфері права, що полягає в пристосуванні правової політики держави до місцевих умов і норм⁵.

Ідея необхідності вивчення правового буття кожного народу належить прихильникам природної школи права, яка заперечує державний централізм у правотворенні. Зокрема, батько-засновник правової етнології Шарль Луї де Монтеск'є стверджував, що «... залежність між правом і суспільством така, що передача права від одного товариства іншому неможлива, хіба що ці суспільства мало розрізняються». Монтеск'є виходив з того, що правові закономірності суспільного життя індивідуальні для кожного народу і визначаються кліматом, чисельністю населення, географічними факторами, а не зміною історичних епох⁶.

Слід зазначити, що в ХХ столітті ідеї етнології права отримали розвиток у зв'язку з актуалізацією проблеми культурного різноманіття планети, а також формуванням соціології права, філософсько-правової аксіології, герменевтики та феноменології. Однак довгий час значна частина термінологічного апарату сучасної політико-правової науки характеризувала окремі юридичні факти, правові категорії, що утворюють структурні одиниці певної правової системи, звертаючись до таких понять, як людина, особистість, етнос тільки при позначенні суб'єктів правовідносин. Тим самим залишаючи за межами предмету науки цілий правовий світ традицій, культури, національної самосвідомості. Однак існує реальна необхідність пізнання процесів юридизації, властивих кожному етносу, тобто пізнання, що має своєю метою адекватне уявлення про людське правове буття. Майже повна відсутність правової етнології в правових освітніх циклах значно посилює вищевказану тенденцію⁷.

Юридична етнологія сьогодні – одна з найактуальніших прикордонних галузей гуманітарного знання. Вчені - етнографи, юристи, антропологи - єдині в переконанні про необхідність відродження і розвитку юридичної етнології як етнічного виміру сучасної правової дійсності. Це зумовлено насамперед тим, що в даний час все частіше виникають конфлікти між народами, пов'язані з необхідністю захисту своєї самотності, своїх життєвих устроїв, національних

традицій, мови і звичаїв. Незаперечним є той факт, що одним з найважливіших завдань держави є захист прав корінних народів, етнічних груп, самотніх життєвих устроїв і етнокультур від знищення і штучної уніфікації в процесі формування нового світопорядку. Юридична етнологія спрямована на «створення таких моделей етнічного правового буття, які змогли б забезпечити і поєднати захист етнонаціональною культурою самотності та ідентичності з гармонійним співіснуванням етносів і народностей в рамках єдиного політичного і економічного простору»⁸.

Також важливою обставиною є те, що сьогодні дозріла необхідність змін в сучасному правознавстві з урахуванням особливостей етнічної правової культури, менталітету, етнічної правосвідомості. Не варто забувати той факт, що впровадження етноправового підходу в правовому мисленні дозволяє подолати домінування соціоцентричних установок, передбачаючи більш важливе значення цілого (суспільства, держави), ніж його частини (громадянина). Тим самим юридична етнологія наголошує, що людина, є первинною правовою реалією.

В даний час, коли національна та етнічна правова культура стоїть на межі зникнення, гостро відчувається необхідність переосмислення правового регулювання міжнародних та міжетнічних відносин та розробки нових способів вирішення виникаючих конфліктів, політики збереження етнокультурної самотності з політикою космополітизму і глобалізму⁹.

Глобалізація і універсалізація всього світу в економічній, політичній, інформаційній, і культурній сфері призводить до знищення і баналізації багатьох світових культур, спостерігається незворотний процес «усереднення», знеособлення індивідуумів, об'єднанням їх в якісь жорсткі рамки одноманітними нормами і правилами, втратою етнічними групами своєї самотності.

Неминучим результатом глобалізаційних процесів стає стандартизація не тільки культури в її великому розумінні, але й знищення кордонів між правовими сім'ями, правовими системами, підриваються традиційні правові цінності й нормативи. Встановлюється «новий світовий порядок», який передбачає нівелювання народів, держав, культур і суспільств за американською, атлантистською, ліберально-демократичною моделлю з універсалізацією філософських, юридичних, культурних та економічних передумов, на яких ця модель заснована. Однак поряд з тим, що відбувається процес формування єдиної світової спільноти, спостерігаються інші процеси, спрямовані на визначення культурної ідентичності, підкреслення унікальності культур, встановлення культурної автономії, легітимації традиційних правових цінностей і норм. Сучасній культурній ситуації в світі притаманні не лише посилені діалог культур, але і їх взаємопроникнення, яке може бути описано такими поняттями, як дифузія, запозичення, конвергенція, інтеграція, зближення, асиміляція, творча взаємодія і ін.¹⁰

Таким чином, поряд з тим, що відбуваються процеси формування єдиної світової правової культури не можна не звернути увагу на деякі тенденції зворотної реакції, коли глобалізація викликає актуалізацію етнонаціональної самосвідомості, веде до зростання конфліктогенності в міжетнічному діалозі, бажанням багатьох народів «закрити» контакти із зовнішнім світом і замкнути внутрішньо-етнічне регулювання за традиційними правилами.

Відповідно, першочергова проблема пізнання права полягає в тому, що при всій значимості епістемології право не може бути пізнане повністю, тому досягнення правової реальності - це процес багатогранний, заснований не тільки на правовій епістемології, але й на юридичній етнології, правовій психології, юридичній антропології та правовій аксіології.

Так Ю. М. Оборотов, відзначає, що «існує відмінність між науковим пізнанням або поясненням, і герменевтичним розумінням. Розуміння виявляється універсальним методом пізнання, що пронизує всю правову сферу. Воно включає в себе різні гносеологічні процедури (пояснення, інтерпретацію) і вносить в процес пізнання аксіологічну складову, врівноважує прагнення до досягнення істини»¹¹.

Слід зазначити, що саме «аксіологічна складова» особливо необхідна для фіксації джерел правової мотивації етнокультурної поведінки.

Сьогодні відбувається переосмислення методологічних підстав дослідження правової дійсності. В першу чергу мова йде про домінування цивілізаційного підходу до права в протистоянні з формаційним.

Основною ідеєю цивілізаційного підходу є існування культурно-історичних типів або локальних цивілізацій. Відповідно до методології цивілізаційного підходу до права виділяються два напрями: теорія стадіального розвитку цивілізації і теорія локальних цивілізацій. Як підкреслює Ю. М. Оборотов, для стадіальної теорії характерний розгляд цивілізації як єдиного процесу пасивного розвитку людства, в якому виділяються основні етапи або стадії розвитку. А теорія локальних цивілізацій спирається на ідею уявлення культурно-історичного процесу як сукупності історично сформованих спільностей, які займають певну територію і мають свої особливості соціально-економічного, політичного, правового і культурного розвитку¹².

Методологія цивілізаційного підходу до права враховує специфіку країн та регіонів, розглядає правову реальність в сукупності особливостей культурно-історичного, соціально-економічного, політичного, релігійного та інших факторів розвитку.

В свою чергу, правова етнологія, ґрунтуючись на методології цивілізаційного та історичного підходів, аналізує розвиток правових орієнтацій і цінностей етносів, розкриває справжню цінність різних джерел права, унікальність правосвідомості і правового мислення кожного народу, підкреслює специфіку правового менталітету кожного етносу.

У контексті утвердження етнологічного підходу у правознавстві велике значення має історична школа права. Історичний дух, історичний світогляд змінив раціоналізм віри в людський розум вірою в те, що лише зв'язок з минулим здатен зберегти суспільство від різних криз, породжених матеріалізмом і капіталізмом ХІХ століття.

Класична історична школа права струменіла з положення, відповідно до якого у німецького народу, як і будь-якого іншого, є своє власне право, властиве лише цьому народу, не схоже на право іншої країни, заперечуючи тим самим можливість існування права, єдиного для всіх народів. Право кожного народу, будучи безконфліктним, визначається «народним духом», висловлюючи «загальну свідомість» і «спільне переконання» народу, утворюючись як би само собою, незалежно від волі законодавця.

Особливий вплив на правову етнологію надали такі представники історичної школи права, як Г. Гуго, К. Ф. Савіньї, Г. Пухта. Згідно їх точки зору, розвиток права, як і інших сторін народного життя, відбувається в сфері безособового «народного духу», в яке не проникають ні пристрасті людей, ні випадкові мінливості історії¹³.

Г. Гуго, зокрема, вважав, що природне право - вигадка гнилого розуму, не має нічого спільного з реальністю. Істинне право не твориться законодавцем, а укорінене в народі, його звичаях, діяльності суддів, адвокатів, науковців-юристів.

Гуго порівнює становлення права з мовою і звичаями, які розвиваються самі по собі, стихійно, тобто крім угод і наказів, згідно з ходом обставин¹⁴.

К.Ф. Савінії стверджував, що всяке право виникає із звичаїв, потім обробляється вченими-правознавцями, витікає із загального переконання народу, а не з свавілля законодавця. Тим самим він заперечував позитивну роль законодавця, ставлячи під сумнів корисність державного втручання в життя народу.

Основними ідеями класичної праці Г. Пухти під назвою «Das Gewohnheitsrecht» були положення, метою яких було піднесення авторитету звичаєвого права, бажання показати його зв'язок з народним духом і необхідність позначити його практичну силу. Джерелом юридичних норм для нього виступає той духовний зв'язок, який з самого початку характеризує народ як єдине ціле.

Г. Пухта називає звичаєве право природженим народу. Законодавець лише «відкриває» право. Законодавство тільки виражає існуючий в суспільстві правовий порядок, що ґрунтується на звичаях. Слідом виникає юриспруденція або право юристів, яке обґрунтовує положення або норми, що лежать в глибинах народної правосвідомості, але не розкритих у законах і звичаях¹⁵.

Найважливішим протиріччям ідей історичної школи було те, що категорія «народний дух» володіла розпливчастим змістом. Наприклад, закон, схвалений більшістю народу, є кращим виразом цього духу. Отже, демократична правотворчість може бути прийнята як допустима, що вже зближує ряд консервативних ідей з ідеєю демократії і природного права. Однак обґрунтувати ідею походження права з «народного духу» прихильники історичної школи права і не змогли б, тому як не володіли відповідним науковим інструментарієм і не могли ним володіти через його відсутність у той час.

Однак позитивною стороною ідей історичної школи права слід відзначити той факт, що вона привернула увагу до необхідності вивчення історії права, його джерел і сама накопичила пов'язаний з цим великий матеріал¹⁶.

Крах модерністської філософії права з її переконанням про універсальності загальних закономірностей правової еволюції у різних народів привів до того, що в європейській юриспруденції стала домінувати культурно-антропологічна парадигма правопізнання. Її формування стимулювало вчених до розробки в її рамках нових підходів до права, таких як: комунікативна концепція праворозуміння; аксіологічна; герменевтична концепція; національно-консервативна; антропологічна¹⁷.

Розуміння права як культури «не виключає можливості виявлення власне юридичної характеристики права, специфічних критеріїв, що дозволяють виділити із загальної маси культурних явищ юридичні. Межа між правовим і неправовим проходить не там, де її схильні проводити ми з нашою сучасною правосвідомістю. У дійсності ж скоріше можна припустити, що норма і процедура в праві настільки єдині і нероздільні, що найбільш правильним представляється обрати саме цю ознаку як критерій права, не розчиняючи останнє в якомусь невловимому і «загальному» почутті права»¹⁸.

Підсумовуючи слід зазначити, що за межами формально-догматичного підходу до права в юридичній науці залишається цілий масив понятійного апарату, де знаходяться такі правові категорії як національна правосвідомість, ментальність, етнічна правова культура, правовий архетип, етнічне правове мислення.

Дослідження концептуальних аспектів правової етнології орієнтовано на вироблення адекватної сучасним реаліям правової політики, спрямованої на забезпечення державного захисту культурно-мовної ідентичності народів. Відповідно, слід підкреслити необхідність використання здобутків юридичної етнології у сучасних процесах пізнання права.

1. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник для вузов / Рулан Н.; [пер. с фр. под общ. ред. А. И. Ковлера]. – М.: Норма, 1999. – С. 132.
2. Карбонье Ж. Юридическая социология / Карбонье Ж. – М.: Прогресс, 1986. – С. 61.
3. Рулан Н. Цит. праця. – С. 298.
4. Фатхи В.И. Правовая этнология: концептуальные идеи и принципы: дис. ... канд. юрид. наук / Фатхи В.И. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 84.
5. Смирнов А.Н. Проблемы и суждения. Этничность и культурный плюрализм в контексте государственной политики / А.Н. Смирнов // Полис. Политическое обозрение. – 2005. – № 4. – С. 113.
6. Ковлер А.И. Антропология права: учебник для вузов / Ковлер А.И. – М., 2002. – С. 82.
7. Фатхи В.И. Цит. праця. – С. 76.
8. Философия права: учеб. пособ. / Баранов П.П., Верещагин В.Ю., Курбатов В.И., Овчинников А.И. – Ростов н/Д: РЮИ МВД России, 2004. – С. 732.
9. Оборотов Ю.Н. Традиции и обновление в правовой сфере : вопросы теории (от познания к постижению права) / Оборотов Ю.Н. – Одесса: Юрид. література, 2002. – С. 38.
10. Семененко И.С. Интерпретации, глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура / И. С. Семененко // Политические исследования. – 2003. – № 2. – С. 7.
11. Оборотов Ю.М. Цит. праця. – С. 29.
12. Там само. – С. 30.
13. Новгородцев П.И. Историческая школа юристов / Новгородцев П.И.; [отв. ред.: Сальников В. П., Сандулов Ю. А. (сост.)] – С.-Пб.: Лань, 1999. – С. 58.
14. История политических и правовых учений / [под ред. О.Э. Лейста]. – М.: Юридическая литература, 1997. – С. 332.
15. Новгородцев П.И. Цит. праця. – С.58.
16. Байтин М. И. Сущность права / Байтин М.И. – М.: Право и государство, 2005. – С. 28.
17. Поляков А.В. Онтологическая концепция права: опыт осмысления / А. В. Поляков // Право и политика. – 2000. – № 6. – С. 14.
18. Супатаев М.А. О понимании права / А. М. Супатаев // Юридическая антропология: Закон и жизнь: сб. статей. – М., 2000. – С. 45.

УДК 323.225

А. М. БОБРУК

ПОЛІТИЧНА МІМІКРІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Аналізується феномен політичної мімікрії в контексті наукового дискурсу. Визначається її сутність та форми прояву. Узагальнюється її значення як універсального соціального явища та чинники, які впливають на стан політичної мімікрії в суспільстві.

Ключові слова: політична мімікрія, форми політичної мімікрії, політична адаптація, чинники політичної мімікрії.

Бобрук А.Н. Политическая мимикрия: определение сущности в современном научном дискурсе.

Анализируется феномен политической мимикрии в контексте научного дискурса. Определяется ее сущность и формы проявления. Обобщается ее значение как универсального социального явления и факторы, которые влияют на состояние политической мимикрии в обществе.

Ключевые слова: политическая мимикрия, формы политической мимикрии, политическая адаптации, факторы политической мимикрии.

Bobruk Alla. Political mimicry: the definition suschnosti in modern scientific discourse.

© БОБРУК Алла Миколаївна – здобувач кафедри політичних наук Київського національного університету ім. М.П. Драгоманова